"שיהו בכל יום ויום כמו חדשים בעיניך:"
The Life and Methodology of Dr. Nehama Leibowitz

Leib Zalesch, SHAWL, August 2, 2014

References:

* Abramowitz, Leah. “Tales of Nehama.” Gefen Publishing House, Jerusalem, 2003.

Deutsch, Chayuta. “נחמה: סיפור חייה של נחמה ליבוביץ.” Miskal – Yedioth Ahronoth and Chemed Books, Tel Aviv, 2008.

Frankel, Marla. “תורתה של נחמה ליבוביץ: דרכה בלימוד התנ"ך ובהוראתו.” Miskal – Yedioth Ahronoth and Chemed Books, Tel Aviv, 2007.

* Jewish Action (Orthodox Union) Summer 1997 Nechama Leibowitz Memorial Issue, housed at: www.ww.w.ouradio.org/yerushalayim/lezikaronolam/nehama/nehama.htm

Leibowitz, Nehama. “Studies in Bereshit (Genesis).” Trans. Aryeh Newman. 2nd ed..

Leibowitz, Nehama. “עיונים בספר בראשית בעקבות פרשנינו הראשונים והאחרונים.” Third ed., 1971.

Leibowitz, Nehama. “עיונים למדריך ולמורה,” in "נפש ושיר: דברים ביום עיון לזכרו של א' ל' שטראוס." Machlakah L’Aliyat Yiladim V’Noar, Jerusalem, 1954. Reprinted in קובץ מקורות לקורס דרכי הוראת התנ”ך, Michlalah Ha’Akadamit Hadatit L’Morim, 2000.

* Peerless, Shmuel. “To Study and to Teach: The Methodology of Nechama Leibowitz.” Jerusalem, Urim, 2004.

Samet, Rabbi Elchanan. “LECTURE 20: "*NAFSHI*" AND "*ANI*" PSALM 131 ACCORDING TO A.L. STRAUSS (PART I).” Housed at the Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash, http://vbm-torah.org/archive/tehillim69/20tehillim.htm

Sokolow, Moshe trans. “Nehama Leibowitz on Teaching Tanakh: Three Essays.” New York, Torah Education Network et al., 1986.

* Unterman, Yael. “Nehama Leibowitz, Teacher and Bible Scholar,” Urim Publications, Jerusalem, 2009.

A. Biography

Early Life and Education

Sept 3, 1905 – Born in Riga, Latvia
1902 - Brother Yishayahu Leibowitz born
Daughter of Mordechai and Freida Leibowitz
– Smart family - Father was very hard on her (Hit by streetcar incident)
– Hebrew in the home
– Memorization of perakim of Tanach (table incident)
– Considered her father her first teacher (wrote that in Intro to one of her books)
– Around 1910 - Sent to Berlin Gymnasia
– Only two good teachers. "The important thing in teaching is to activate the students, elicit thinking from them. In lectures people fall asleep."
– Dark period - hobo
– Close to cousins - they moved to Petrograd, then both families moved to Berlin
– Early education was sparse and informal - private tutors (whom she and Yeshayahu did not like) until 1919, when she joined the 10th grade at the Berlin Gymnasium (which she also did not like)
1919 - Family moved to Berlin, due to Russian Revolution and creation of Latvia
1925 - Graduated high school
Around 1920 - Began teaching in the afternoon school for Jewish instruction in Berlin - Ivrit B'Ivrit
– Graduated from the Rabbinical Seminary of Berlin (Abramovitz)
1925-1930 - University of Marburg, University of Heidelberg, University of Berlin - majored in German philology and culture
– Unterman: Leibowitz never actually met Soloveitchik or Schneerson, myth; but Schneerson later sent groups of his students to learn with her (to their chagrin)
1925-1930 - Studied at independent *Hochshule fur de Wiessenschaft des Judentums*, The Berlin College for the Scientific Study of Judaism
– Classmate in Julius Guttmann's class was Leo Struass - Philosophy/Hebrew deal - enduring correspondence
1927 - Trip to Israel
1930 - Doctorate from University of Marburg. Thesis: *Techniques in the Translations of German-Jewish Biblical Translations in the 15th and 16th Centuries, As Represented in Book of Psalms* (said she wanted to avoid Biblical criticism)

Israel and the Gilyonot

1930 - Marries uncle, Yedidya Lipman Leibowitz in Berlin, who was 30 years older than her and going blind at the time of their wedding – he insists she finish her degree
Husband (Lipman) also great genius - businessman → taught blind people, memorized locations and contents of their large library, translated books into Braille; riddles
Storyteller
1930 - Moves to Palestine with Lipman
– Tomatoes incident (Israel vs. America)
– Sign incident (*Lehamshich b'hiluch namuch*)
– Insisted on speaking Hebrew all the time
– "No Tanach in Chutz L'aretz" incident (won't answer question if questioner is leaving Israel)
– Never accepted speaking engagement outside Israel ($2000 "low rate" incident)
1930-1955 - Teaches at Machon L'madrichei Chutz L'Aretz and many other places
– Tanach incident (Gruss)
1942 - Study Sheets, Gilyonot - first sent to group of religious Kibbutz women after learning with them on 6-month spiritual sabbatical at Beit Tzeirot Mizrachi - continued learning via mail
1943 - 50 women involved
1944 - 300 women

– Nechama, Lipman, and Mordechai all involved at that point
– Tremendous work - typing and mechanical stencil machine - mostly at Nechama's own expense
– Worked until 3:00 am
– "Some of my correspondents didn't know anything when they started doing the gilyonot. There were new immigrants or uneducated people, who nevertheless had native intelligence." – Now they can read commentaries on their own
– War of Independence house wall incident
– Gilyonot important way for isolated people to connect to Torah
– Popular throughout Israel, including among Bnei Akiva "shevatim," even on army bases
– *Adom, Adom Hazeh* incident"
– "Galizianer" incident
– "Efficiency expert" incident
– "Cafe near the Tel Aviv sea incident"
– Yemenite street cleaner's letter: "I'm sending my regular *gilayon*, but I apologize if the handwriting isn't clear. I worked very hard after the first rain. There was a lot of mud in the streets. When I got home tonight I was worn out and thought I wouldn't work hard on the gilayon, just this once. But I overcame my yetzer harah and just finished writing the answers; but please excuse the scribbles."
– Appreciated seeing progress in particular correspondents, as they progressed from new immigrants → experienced, skilled learners
1940's and on - Broadcasts by Nechama on Kol Yisrael radio
– Gilyonot at first sponsored by Mizrachi Women's Organization of America
1960 - Taken over by the Israeli Ministry of Education
1954 - Books (in Hebrew)
1957 - Begins lecturing at Tel Aviv University
1957 - Israel Prize (Yeshayahu awarded same in 1994)
1969 - Full professor at Tel Aviv University
1970 - Husband dies
1971 - Stops new gilyonot, continues to mark old gilyonot sent to her for the rest of her life

<u>Later Life</u>

1970s - Russian translation of the Gilyonot - popular because well-tailored suited to our generation, interesting to beginners, wide range of commentaries, everyday language
– French, Spanish, Dutch
– English book form came out before the Hebrew one! - She reviewed every word
– Division of Jewish Culture of the Jewish Agency - took 27 years due to other, more "important" (to her) pursuits such as teaching and correcting Gilyonot, and her own exacting standards
- "1:00 am" incident ("last book before I die!")
1978 – Begin Bible Circle
– Teachers' guides to Gilyonot
– Didactic articles
– Pamphlet on how to teach history
– Book on Yirmiyhahu
– *Shiva D'nechemta*
– Two textbooks on Rashi's commentary
1980 - Lieberman Prize for Dissemination of Torah Knowledge
1982 - Bialik Prize for Judaica
1986 - Saul Rothberg Prize in Jewish Education
1992 - Stops marking gilyonot for health reasons
– Became frail – Refused help – Loan incident (didn't remember, took help instead, dismissed)
– Longevity of father (90s), husband (96), her
1997 - Died in Jerusalem
Gilyonot online community

<u>B. Methodology</u>

Sociologist Dr. Gabriel Cohn: "The idea behind her method was not to write a commentary, but to enable the student to arrive at his or her own interpretation - the most accurate and personal interpretation possible."

Peerless (<u>To Study and to Teach</u>, p. 12): Goals of Torah Learning – 1) Accumulation of knowledge; 2) Development of independent learning skills; 3) Development of love of Torah learning; 4) Observance of Mitzvot. (Goals of Torah Instruction – 3, 1, 2, 4.)

Peerless: Active learning – teacher as facilitator of learning, not repository of knowledge

Abramowitz (via Peerless): Rashi's use of Midrash follows two criteria: 1) Answers particular difficulty; 2) Fits into localized Chumash context

Peerless (pp. 99-117): Hallmark of Leibowitz's methodology was **סגנון – literary style**:

A) Key word(s) used repetitively throughout section

■ **נתן** appears seven times in first 11 Pesukim of **כי תבא** (#1-#3 and #5-#7 – from 'ה; #4 – from Egyptians)

■ **אלקים** appears three times in Yosef's description of Pharaoh's dream; three times as Jews cry in Egypt; and three times with ראובן and גד. Common denominator: Perceived human effort → Divine effort.

B) Changes of names and identifications throughout story

■ Yishmael …

Sarah: בן האמה/בן הגר (deligitimization)
Avraham: בנו (warmth)
Hagar: הילד (coolness, distance)
Hashem: הנער (potential)

■ Yosef …

Brothers: בעל החלומות and בנך (detached, derogatory)
Reuven: הילד (distance; Reuven has no choice, bound by familial obligation)
Yehuda: אחינו and אחינו בשרינו (acceptance, love – emotional bond)

■ Both Hashem and Moshe refer to Jews as "עמך." In the end, Hashem forgives "**עמו**."

C) Emotional Cues in Biblical Dialogue

■ **Speaker's name appearing suddenly in middle** = important, emotional moment
■ **Identification of Indirect Object** (ויאמר **להם**) = the more engaged party
■ **ויאמר with no change of speaker** = "sense of dismay or confusion"

D) Association (סמיכות) Within Section

■ **Causality** – (Violation of) one law may lead to the next, and then to the next …
■ **Limitation** – Laws 1, 2, and 3 do not apply when 4 is in effect (ציצית – שעטנז)
– False testimony → War?! – If true, no one will die in war (Rashi)

E) Parallelism – Poetic Use of Identical terms

■ **"אף וחמה"** – Ibn Ezra disregards, Malbim regards highly, Rashi inconsistent

Peerless (pp. 59-99) via Leibowitz and Moshe Arend's <u>פירוש רש"י לתורה: עיונים בשיטתו:</u>
Major forms of קשיא in Rashi:

<u>A) לשון יתירה – Extraneous Language</u>

1) חזרה מלולית – Repetition of Words or Phrases

וילכו שניהם יחדיו – Avraham is even excited when only he knows; וילכו שניהם יחדיו – Yitzchak is even excited after he knows

2) מלים נרדפות – Repetition of Similar Words within Phrases

פרו = 1 parent → 1 child. ורבו = 1 parent → many children

3) חיוב ושלילת הפכו – Positive and Negation of Its Opposite

והבור רק אין בו מים – But there were snakes and scorpions

<u>B) מוקדם ומאוחר בסדר המלים – Deviations in Word Order</u>

1) Chronology

ויקברו אתו עשו ויעקב – Yaakov let Esav go first out of respect for Esav's actual בכורות

2) Logic

ולא שמעו אל משה ... וירם תולעים ויבאש – Rashi: This is a מקרא הפוך; Ramban: This is a נס
ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר – Rashi: a) מקרא מסורס; b) All together in Beit Midrash

3) Previous Usage

Reuven/Gad: צאן then טפנו. Moshe: טפנו then צאן.

4) Grammatical Convention

Pasuk: בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי
Rashi: בא אלי לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו

<u>C) מוקדם ומאוחר בסדר המקרא – Deviation in Chronological Order of Events</u>

1) Chronological Changes Indicated by Verb Tense

והאדם ידע את חוה אשתו – **Rashi:** Must have been earlier, because it is past perfect (no ו ההיפוך + appears to be past tense + verb/noun reversed).
Ibn Ezra: Later, when he realized he would not live forever

2) Chronological Changes Indicated by Text Itself

Bamidbar Perek 1 – Iyar; Perek 9 – Nissan
Ramban: Necessary and consistent – Perek 9 deals with overall running of Ohel Moed
Rashi: To not open book with disgrace of Jews who only kept one Pesach in 40 years

3) Chronological Changes Indicated by the Context

Rashi: Eigel before Mishkan (sees Mishkan as antidote to Eigel)
Ramban: Mishkan before Eigel (Mishkan de facto)

<u>D) סתירות ואי התאמה – Lack of Internal Consistency</u>

1) Grammatical Inconsistency

כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא – The מקום (m.) is קודש הוא (m.). אדמת is f.

2) Lack of Uniformity

Questions to Adam and Chava, statement to snake. Snake would have answered that Adam and Chava shouldn't have listened to him. Less culpable, more accountable.
יום אחד – Hashem alone in the world

3) Conflicting Information

Two accounts of Bereishit – כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון

Dissecting a Story in Tanach

Based on Dr. Leibowitz's Essay "כיצד לקרוא פרק בתנ"ך"

A. Find Repeating Words – And Notice What is Around Them

בראשית פרק מא – פרשת מקץ

(כה) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא **אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד** לְפַרְעֹה׃
(כו) שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃
(כז) וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃
(כח) הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל פַּרְעֹה **אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה** אֶת פַּרְעֹה׃
(כט) הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(ל) וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת הָאָרֶץ׃
(לא) וְלֹא יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי כֵן כִּי כָבֵד הוּא מְאֹד׃
(לב) וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם **כִּי נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ**׃
(לג) וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(לד) יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃
(לה) וְיִקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ בָר תַּחַת יַד פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃
(לו) וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃
←
(לז) וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל עֲבָדָיו׃
(לח) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ **אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ**׃
(לט) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף **אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֹאת** אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃

B. Extrapolate From Variant Placements of Identical Words
C. Infer From Three Seemingly Similar Incidents Within Same Story
D. Derive From Varying Placements of Words Within Similar Phrases

בראשית פרק לז [שליחות #1]

(יג) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם **וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי**׃

בראשית פרק כב

(א) וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם **וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי**׃
(ב) וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ ...

בראשית פרק מב [שליחות #2]

(א) וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ׃
(ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם **רְדוּ שָׁמָּה** וְשִׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃
(ג) וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃
(ד) וְאֶת בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃
(ה) וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃

בראשית פרק מג [שליחות #3]

(ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם אֲנַחְנוּ גַם אַתָּה גַּם טַפֵּנוּ׃
(ט) אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל הַיָּמִים׃
(י) כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃

(יא) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם כֵּן אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם **וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה** מְעַט צֳרִי
וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים:
(יב) וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא:
(יג) וְאֶת אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ:
(יד) **וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם** רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם
אֶת אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי:
(טו) וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה כֶּסֶף לָקְחוּ
בְיָדָם וְאֶת בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף:

<u>בראשית פרק כז</u>

(כח) **וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים** מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב
דָּגָן וְתִירֹשׁ:

E. Notice the Literary Structure of the Story

<u>בראשית פרק מב פסוק א-פרק מג פסוק יד</u>

Location 1: כנען	Location 2: מצרים	[בדרך – מלון]	Location 3: כנען
יעקב ובניו	יוסף ואחיו – שיחה א		יעקב ובניו – שיחה א
	הפסקה – משמר		הפסקה – רעב
	יוסף ואחיו – שיחה א		יעקב ובניו – שיחה ב

F. Notice Unexpected Changes of Names and Identifications (or Lack Thereof)

<u>בראשית פרק מב</u>

(א) ... וַיֹּאמֶר **יַעֲקֹב לְבָנָיו** לָמָּה
תִּתְרָאוּ:
(ג) וַיֵּרְדוּ **אֲחֵי יוֹסֵף** עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר
בָּר מִמִּצְרָיִם:
(ד) וְאֶת **בִּנְיָמִין** אֲחִי יוֹסֵף לֹא
שָׁלַח יַעֲקֹב **אֶת אֶחָיו** ...
(ה) וַיָּבֹאוּ **בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** לִשְׁבֹּר
בְּתוֹךְ הַבָּאִים ...
(ו) ... וַיָּבֹאוּ **אֲחֵי יוֹסֵף** וַיִּשְׁתַּחֲווּ
לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה:

<u>בראשית פרק יד</u>

(יב) וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט וְאֶת רְכֻשׁוֹ **בֶּן
אֲחִי אַבְרָם** וַיֵּלֵכוּ ...
(יד) וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה **אָחִיו**
...
(טז) ... וְגַם אֶת לוֹט **אָחִיו** וּרְכֻשׁוֹ
הֵשִׁיב ...:

<u>בראשית פרק כא</u>

(ט) וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת **בֶּן הָגָר
הַמִּצְרִית** ... (י) וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם
גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת **וְאֶת בְּנָהּ** כִּי לֹא
יִירַשׁ **בֶּן הָאָמָה הַזֹּאת** עִם בְּנִי עִם
יִצְחָק: (יא) וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד
בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת **בְּנוֹ**: (יב)
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אַל יֵרַע
בְּעֵינֶיךָ עַל **הַנַּעַר** ... (יג) וְגַם אֶת
בֶּן הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי **זַרְעֲךָ**
הוּא: (יד) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר
וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל הָגָר
שָׂם עַל שִׁכְמָהּ **וְאֶת הַיֶּלֶד** וַיְשַׁלְּחֶהָ
... (טו) וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן הַחֵמֶת
וַתַּשְׁלֵךְ אֶת **הַיֶּלֶד** תַּחַת אַחַד
הַשִּׂיחִם:

G. Notice Repeating Themes and How They Are Developed

<u>After Jail -פרק מב</u>

(כא) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו **אֲבָל
אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ** עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר
רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ **בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ**
וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ
הַצָּרָה הַזֹּאת:

<u>In Hotel -פרק מב</u>

(כח) וַיֹּאמֶר אֶל אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי
וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם
וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל אָחִיו לֵאמֹר **מַה
זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ**:

<u>After Cup Found - פרק מד</u>

(טז) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה נֹּאמַר
לַאדֹנִי מַה נְּדַבֵּר וּמַה נִּצְטַדָּק
הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ
הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם אֲנַחְנוּ גַּם
אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ:

פרשת דברים | **מסעות ישראל במדבר** | שנת תש"ג

דברים פרק ב

גיליון

א. פסקאות מוסגרות בפרקנו
ב. איסור מלחמה עם עשו עמון מואב
ג. שאלות במפרשים
ד. פירוש המילה "ידע"
ה. "וידבר ה' אלי" - בלשון חיבה - שאלות ברש"י
ו. מעלת השלום - שאלות ברש"י
ז. בביאור הפסוק "כאשר עשו לי" וכו'

עצה טובה: קרא דברי כלי יקר ד"ה רב לכם סב את ההר הזה!

א. פסקאות מוסגרות בפרקנו

לפי דעת מפרשים רבים יש בפרק ב' שתי פסקאות מוסגרות (פסוקים שיש להבינם כאילו נכתבו בסוגריים).

סמן אותן והסבר מה תפקידן בפרק זה!

פרשת דברים | **מסעות ישראל במדבר** | ש

דברים פרק ב

גיליון

א. פסקאות מוסגרות בפרקנו
ב. איסור מלחמה עם עשו עמון מואב
ג. שאלות במפרשים
ד. פירוש המילה "ידע"
ה. "וידבר ה' אלי" - בלשון חיבה - שאלות ברש"י
ו. מעלת השלום - שאלות ברש"י
ז. בביאור הפסוק "כאשר עשו לי" וכו'

עלון הדרכה

גיליונות נוספים בנושא זה

אל הפרשה במאגר ספרות הקודש

עצה טובה: קרא דברי כלי יקר ד"ה רב לכם סב את ההר הזה!

ו. מעלת השלום - שאלות ברש"י

פסוק כ"ו

"וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל סִיחוֹן... דִּבְרֵי שָׁלוֹם"

עיין רש"י, במדבר פרק כ"א פסוק כ"ב:

ד"ה אעברה בארצך: אף על פי שלא נצטוו לפתוח להם בשלום - ביקשו מהם שלום.

ועיין גם רש"י, למקומנו:

אף על פי שלא ציווני המקום לקרוא לסיחון לשלום, למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל, וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואף על פי כן פתח להם בשלום. אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום.

דבר אחר: ממדבר קדמות: ממך למדתי שקדמת לעולם. יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים, אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון.

השווה דבריו לתנחומא חקת:

זה שאמר הכתוב (תהלים ל"ד): סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו. לא פקדה התורה לרדוף אחרי המצוות, אלא (דברים כ"ב) כי יקרא קן צפור לפניך, (שמות כ"ג) כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שנאך, (דברים כ"ד) כי תקצר קצירך ושכחת עמר... לגר ליתום ולאלמנה יהיה; כי תבצר כרמך... לגר ליתום ולאלמנה יהיה...; כולם אם באו לידך, אתה מצווה עליה – ולא לרדוף אחריה. והשלום – "בקש שלום" במקומך, "ורדפהו" – במקום אחר. וכן עשו ישראל, אף על פי שאמר להם הקב"ה (דברים ב' כ"ד) החל רש והתגר בו מלחמה, רדפו את השלום שנאמר: ואשלח מלאכים... אל סיחון... דברי שלום.

מה בין דברי רש"י לדברי המקור שממנו לוקחו?

ב"ה.

גליונות לעיון בפרשת השבוע

ערוכים בידי נחמה ליבוביץ שנה שביעית
יו"ל ע"י מוסד תורה והשכלה למבוגרים ולנוער
הסתדרות בני מזרחי באמריקה

דברים (תשי"ז) א כ"ב - מ"ו (פרשת המרגלים)

גליון זה הוא המשך גליון דברים תש"ו, שעסק אף הוא בפרשת המרגלים, עיין שם!

xא. לקשר זה תקשה המלבי"ם: למה תלה משה רבנו על כל החטאים שחטאו במדבר ובחר מכלם בחטא המרגלים?
נסה לענות לשאלתו ולהסביר את מקום פרשת המרגלים ואת תפקידה בתוך ספר דברים?

ב. השוה את פרשתנו (כ"ב-מ"ו) לבמדבר י"ג!

1. ר' דוד הופמן בפרושו לספר דברים קובע, שיש להסביר את הסתירות המדומות ואת ההבדלים החשובים בין שני המקורות האלה מתוך העובדה, "שמשה רבנו מדבר שם (בבמדבר) כהסטוריון וכאן כמוכיח".
הסבר את ההבדלים החשובים בין שני המקורות מתוך הבדל עקרוני זה!

2. עיין: רמב"ן במדבר י"ג ב ד"ה שלח (בעליה האחרון של דבריו בפרק) החל מן "והנראה אלי לפי פשט הכתוב, כי לא הזכיר ה' לשלוח" עד "ועל דעת רבותינו" וכן: רמב"ן במקומנו פ"א ד"ה ותשובו ותבכו לפני ה'.
(א) האם מסכימה דעתו של הרמב"ן לדעת ר' דוד הופמן הנ"ל או לא?
(ב) כיצד מתבאר על פיו ההבדל שבין במדבר י"ג ב' "ויתורו" ובין דברים א כ"ב "ויחפרו"?

3. עיין רמב"ן בראשית י"א ד"ה [illegible] החל מן "והכתוב לא ספר זה כאן".
במה דומים שני המקורות האלה למקומנו ומהי שיטת הרמב"ן ביישוב קושיות כאלה בכלל?

4. הסבר את טעם ההבדל בין
במדבר י"ד ל: אם אתם תבאו... כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון
ובין דברים א ל"ו: אם יראה איש... זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה...
במדבר י"ד ל"א: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם...
ובין דברים א ל"ט: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה.

ג. שאלות ודיוקים ברש"י:

xx 1) כ"ב ד"ה את הדרך אשר נעלה בה — מה רצה לתקן בהוסיפו דברים אלה?

2) " " ואת הערים — מה קשה לו?

xx 3) כ"ה " ויורידו אלינו — השוה לדברי רש"י בראשית מ"ה ט עלו אל אבי. בעל דברי דוד מקשה: למה באמת כאן תולה "ויורידו" ולא אמרה רש"י בבראשית שם? נסה לענות על שאלתו.

x 4) " " ויאמרו טובה הארץ — השוה לדברי רש"י במדבר י"ג כ"ז ד"ה זבת חלב ודבש. לכאורה נראים דברי רש"י כאן סותרים דבריו שם. נסה ליישב הסתירה בשתי דרכים!

5) ל"א " ובמדבר אשר ראית — מה קשה לו?

6) מ"ב " לא תעלו — הרא"ם מקשה: ולא ידעתי מי הכריחו לומר כן, שלמה לא תהיה זו אזהרה כפשטה, שהם כבנו לעלות תחלה וה' הזהירם, שלא יעלו? נסה לתרץ את קושיתו.
המדרש המובא ברש"י כאן רואה בפסוק דו-משמעות; הוראה שניה המשתמעת מאליה מובנן המשמעותי של המלים, ומשלימה אותו תכן עמק יותר.
היכן מצינו ברש"י עוד מדרשים ההולכים בדרך דרשנית זו?

7) מ"ד ד"ה כאשר תעשינה הדבורים — יש להקשות: מנא ליה דכך הוא, ושמא פירושו לחו לדבורים לרבויים, שהיו הרודפים אחריהם רבים כדבורים הרודפים אחרי האדם (וע' תהלים קי"ח י"ב); נסה ליישב דברי רש"י!

8) " " ולא שמע ה' בקלכם — מה קשה לו?

השאלות המסומנות x קשות המסומנות xx קשות ביותר יענה כ"א לפי הבנתו.
שאלות ובם תשובות יש לשלוח לנחמה ליבוביץ, קרית משה ירושלים.

ב"ה

משרד החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

גליונות לעיון בפרשת השבוע

בעריכת נחמה ליבוביץ שנה השלושים

דברים (תשל"א)

א ט' - י"ח

עיין גם דברים תשי"ב - תשי"ג

א. שאלות מבנה

xx1. לדעת ר' דוד הופמן בפרושו לדברים (עמוד 3, וע' 14)
באמר תכנו העיקרי של פרק א' בפסוקים ו' - ד' ובפסוקים י"ט עד בא'.
הפסוקים ט'-יח' (שבהם עוסק גליוננו) אינם אלא מאמר מוסגר:
הסבר, מדוע יש לראות את פרשתנו כמאמר מוסגר ומה הקשר בין ענינו של מאמר מוסגר זה לבין ענינו של כל הפרק.

x 2. הסבר, מה מקום הברכה שמברך משה את ישראל (פסוק י"א) בין הפסוקים האלה, בין דברי משה שלא יוכל לשאת טרחם (פ' ט' ופ' יא')?
(הערה: שאלה א, נשאלה גם בשנת תשי"ב ולא נמצאו לה פותרים, נסו הפעם לפתרה! אם לא תמצאו פתרון שאלו ותענו!)

ב. שאלות ודיוקים ברש"י:

1) ט ד"ה ואמר אליכם בעת ההיא לאמור: מהו "לאמור"? אמר להם משה: לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה.

xx(א) מה ראה רש"י לפרש מלה רגילה זו "לאמור": והלא כמה וכמה פעמים הוזכרה בתורה ולא פרשה?
וע' גליון פנחס תשי"א ב.

משרד החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

גליונות לעיון בפרשת השבוע
בעריכת נחמה ליבוביץ   שנת העשרים ושמונה

<u>דברים (תשכ"ח)</u>

א' כ"ב-ל"ט

<u>א.</u> השוה את תאור הליכת המרגלים ושובם, ספורם ותגובת העם כפי שהם מסופרים בבמדבר וכפי שמציגם משה בדברים א':

<u>במדבר י"ג-י"ד</u>	<u>דברים א'</u>
כג- ויבואו עד נחל אשכול	כד- ויבואו עד נחל אשכל
	וירגלו אותה
ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד	כה- ויקחו בידם מפרי הארץ
וישאוהו במוט בשנים	–
ומן הרימונים ומן התאנים	–
כד- למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול	
כה- וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום	
כו- וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת ב"י...	
	ויורידו אלינו
וישיבו אותם דבר ואת כל העדה	וישיבו אותנו דבר
ויראום את פרי הארץ	
כז- ויספרו לו ויאמרו	ויאמרו:
באנו אל הארץ <u>אשר שלחתנו</u>	טובה הארץ
וגם זבת חלב ודבש היא	אשר ה' <u>אלוקינו נותן לנו</u>
וזה פריה.	
כח- אפס כי עז העם היושב בארץ	כח- עם גדול ורם ממנו →
והערים בצורות גדולות מאד	ערים גדולות ובצורות בשמים
וגם ילידי הענק ראינו שם	וגם בני ענקים ראינו שם
עמלק יושב בארץ הנגב	
והחתי והיבוסי והאמורי יושב בהר	
והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן	
ל- ויהס כלב את העם...	
לא- והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות...	
ויוציאו דבת הארץ...	
לג- ושם ראינו את הנפילים בני ענק...	
י"ד - א':	
ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא	כז- ותרגנו באהליכם ותאמרו
ב - וילונו על משה ועל אהרן כל בני-ישראל	"בשנאת ה' אותנו
ויאמרו אליהם כל העדה	
לו מתנו בארץ מ' או במדבר הזה לו מתנו	"הוציאנו מארץ מצרים
ג - ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת	"לתת אותנו ביד האמורי
לנפל בחרב	" להשמידנו
נשינו וטפנו יהיו לבז.	"אנה אנחנו עולים
	"אחינו המסו את לבבנו לאמור

1. התוכל להסביר את סיבת השינוי שבין במדבר י"ג כ"ז "ויספרו לו ויאמרו" ובין דב' כ"ה "ויאמרו"? x

2. למה קצר משה במסירת דברי המרגלים ומסר רק תחילת דבריהם?

3. השוה במד' י"ג כ"ז לסוף דב' א' כ"ה xx
<u>רש"י</u> בפ' כ"ה ד"ה ויאמרו טובה הארץ:
מי הם שאמרו טובתה? יהושע וכלב.
לפי דברי רש"י אלה, לא חזר כאן משה על המסופר בבמ' י"ג כ"ז כי אם על המסופר בבמ' י"ד ז-ח'.
התוכל להוכיח צדקת פירושו מלשון הכתובים?

4. השוה במ' י"ג כ"ח לדב' א' כ"ח. x
מהו הדבר <u>החשוב</u> ששינה כאן משה ומהי הסיבה לשנוי זה?

5. השוה במדבר י"ד א'-ב' (עד "ויאמרו") לתחילת דב' א' כ"ז (עד "הוציאנו"). במה מודגש גודל חטאם בדב' יותר מאשר במדבר?

6. הפחד - מפני האויב - היה כנראה הסיבה (או אחת הסיבות העקריות) לחטאם. לפיכך מזהירם משה - אחר-כך (בפרשיות אחרות של ספר דברים) מפני <u>הפחד</u>, ורומז לדברי הפחד שלהם כאן. באיזה פסוק? xx

2/. .